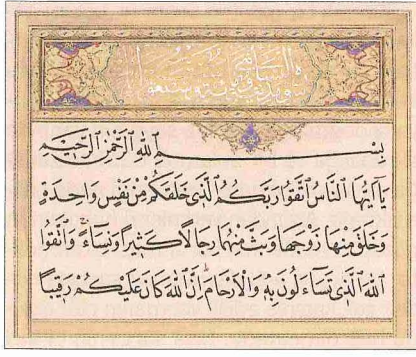

Nisâ sûresinin ilk âyetleri

ve bütün yetimlere âdil davranılmasının istenmesiyle başlar. Ardından eşler arasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkların barış yoluyla giderilmesi önerilir, bu mümkün olmadığı takdirde ayrılmanın da câiz olduğu ifade edilir. Birden çok kadınla evlilik durumunda eşlerden birine tamamen bağlanmak suretiyle diğerinin askıda bırakılmaması emredilir. Allah'a tam anlamıyla bağlanma, hâkim ve şahit olarak adaletten ayrılmama gibi davranışlar tavsiye edilir ve inanç temellerinin hepsine samimiyetle inanılması istenir. Ardından münafıkların bazı davranışlarına değinilir; tövbe edip iyi ameller işleyen ve samimiyetle Allah'a bağlananların dışında bütün münafıkların cehennemden en çetin azaplarında bulunacakları belirtilir. Bu arada İslâm'a karşı direnen yahudi ve hristiyanların durumuna temas edilir. Hz. Peygamber'e hitap edilerek Hz. Nûh'tan itibaren gelen peygamberlere olduğu gibi kendisine de vahiy indirildiği; bu elçilerin müjdeci ve uyarıcı olarak gönderilmesinden sonra artık insanların Allah'a karşı ileri sürebilecekleri bir mazeretlerinin kalmayacağı bildirilir. Buna rağmen küfür yolunu tutmakla kalmayıp başkalarını da saptırmaya çalışan, ayrıca bunlara baskı uygulayanların ebedî felâkete mâruz kalacağı haber verilir. Daha sonra hristiyanlara hitap edilerek dinde aşırılığa düşmemeleri ve teslis inancından vazgeçmeleri istenir. Başta Ehl-i kitap olmak üzere bütün insanların son peygambere ve son kitaba inanmaları emredilir. Sûre miras hukukuna ait bir âyetle sona erer (âyet: 127-176).

Nisâ sûresinin fazileti hakkında kaynaklarda bazı rivayetler yer almıştır. Hz. Peygamber'in kıldığı gece namazlarında bu sûreyi de okuduğu nakledilmiş (*Müsned*,

VI, 119; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 203; Ebû Dâvûd, "Şalât", 152), Abdullah b. Mes'ûd'a büyük günahların nelerden ibaret olduğu sorulduğunda bunlar Nisâ sûresinin başından 30. âyetine kadar yer alan yasaklar diye belirtilmiştir (İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, s. 217-218). İbn Abbas'ın, Nisâ sûresinin Allah'ın kullarına karşı merhametli, bağışlayıcı ve tövbeleri kabul edici olduğunu vurgulayan 26, 27, 28, 31, 40, 48, 64, 110. âyetlerinin bu ümmet için üzerine güneşin doğup battığı her şeyden daha hayırlı sayıldığını belirttiği nakledilir (Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, III, 332). Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'e nisbet edilen, "Nisâ sûresini okuyan kimse miras almaya elverişli kadın ve erkek müminlerin hepsine sadaka vermiş gibi olur; ayrıca köle satın alıp âzat edenin sevabına nâil kınır, şirk inancından uzak tutulur ve Allah'ın affa mazhar kılacağı kulları arasına alınır" şeklindeki rivayetin (Zemahşerî, II, 189; Beyzâvî, I, 406) uydurma olduğu belirtilmiştir (Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, I, 239; Muhammed et-Trablusî, II, 715).

Nisâ sûresi hakkında yapılan çalışmalarından bazıları şunlardır: Mahmûd Şel-tût, "Sûretü'n-Nisâ" (*Risâletü'l-İslâm*, III/3 [1951], s. 231-243; III/4 [1951], s. 343-361; IV/1 [1952], s. 5-19; IV/2 [1952], s. 117-135; IV/3 [1952], s. 229-249); Muhammed el-Medenî, *el-Müctema'u'l-İslâmî kemâ tünazzimuhû sûretü'n-Nisâ* (Kahire 1377/1957); Muhammed Yûsuf İd, *Kazâ-ye'l-mer'e fi sûreti'n-Nisâ* (yüksek lisans tezi, 1401, Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye); Nûreddin Sammûd, *et-Taberî ve mebâ-hişühü'l-luğaviyye min hilâli tefsîrihî li-sûreti'n-Nisâ* (Tunus 1987); Sa'd Mansûr Arefe, *el-Mesâ'ilü'l-hilâfiyye 'inde'n-naḥviyyîn ve'l-luğaviyyîn fi sûreti'n-Nisâ* (Kahire 1987); Ayşe Hümeysra Aslantürk, *Ebû Mansûr Muhammed İbn Muhammed el-Matürîdî'nin "Te'vî-lâtü'l-Kur'ân"ından "Sûretü'n-Nisâ"* (yüksek lisans tezi, 1991, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Bunların dışında Arne A. Ambros'un Nisâ sûresinin 46. âyetinde geçen, "Dinle, dinlemez olası" meâlindeki ibârenin çeşitli mânalarını konu alan makalesi (ZDMG, CXXXVI [1986], s. 14-22), A. H. Mathias Zahniser'in Nisâ sûresinin rehberliği ve teşvik ettiği hususlar açısından muhteva tahliini esas alan makalesi (*Humanism, Culture, and Language in the Near East* [ed. Asma Asfaruddin – A. H. Mathias Zahniser], Eisenbrauns 1997, s. 71-86), Marie-Thérèse Urvoy'in, bazı müfessirlerin bakışı açısından Hz. Peygamber'in dördüncü sûre çerçevesindeki oto-

ritesini konu alan makalesi (*En hommage au Père Jacques Jomier, O. P.* [ed. Marie-Thérèse Urvoy], Paris 2002, s. 235-245) zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 119; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 203; Ebû Dâvûd, "Şalât", 152; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1379/1959, s. 81-107; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, II, 189; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1386/1966, I, 239; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 1-427; VI, 1-29; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Beyrut 1410/1990, I, 406; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-âzîm* (nşr. Mustafa Seyyid M. Fazl el-Acmâvî v.dğr.), Cize 1421/2000, III, 331-481; IV, 5-402; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidî'z-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 715; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (nşr. M. Ahmed el-Emed – Abdüsselâm es-Selâmî), Beyrut 1420/1999, IV, 528-529; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1267-1542; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Beyrut 1420/2000, IV, 5-8; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süvei'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 213-218; Mahbûbe Müezzîn, "Sû-re-i Nisâ", *DMT*, IX, 334-335.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

NİSAB

(النصاب)

Zekât yükümlülüğünde esas alınan zenginlik ölçüsü anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "sınır, işaret, asıl, kök, kaynak" anlamlarına gelen nisâb kelimesi fıkıh terimi olarak zekâtın farz olduğunu gösteren zenginlik ölçüsünü ifade eder. Fakihler, zekâtın farz olması için mükellefte ve malda aranacak şartları incelerken öncelikle farziyet hükmünün "ele alınan hadise-de gerçekleşmesinin işareti" mânasında olmak üzere vücûb sebebi üzerinde durmuşlardır. Zekâtın vücûb sebebi kişinin aslî ihtiyaçları (bk. HAVÂİC-i ASLİYYE) dışında kalan zekâta tâbi mallarının belirli bir miktara ulaşmasıdır ki bunun asgari sınırı nisab terimiyle belirtilir. Nisâb-ı istiğnâ adı verilen ve kişiyi zekâtla yükümlü kılmamakla birlikte bazı fikhî hükümlere temel teşkil eden zenginlik ölçüsünden (aş. bk.) ayırt etmek üzere zekât mükellefi sayılmada esas alınan nisab için nisâb-ı gınâ tabiri kullanılır.

Nisâb-ı gınâ, hangi türden olursa olsun artırı nitelikteki malların şer'an belirlenmiş miktara ulaşmasını ifade eder. Fakihler, toprak ürünleri ve madenler dışındaki zekâta tâbi mallarda nisabın vücûb sebebi olduğu hususunda görüş birliği içinde-dir. Hadislerde belirlenen nisab miktarla-

rı ve konuya ilişkin fikhî görüşler şöylece özetlenebilir: 1. Altın-Gümüş-Para. Bir hadiste 5 kıyyeden (200 dirhem) az gümüşte zekât yükümlülüğünün bulunmadığı bildirildiğinden (Buhârî, “Zekat”, 32) gümüşün nisabının 200 dirhem (595 gr.) olduğu hususunda görüş birliği vardır. Resûl-i Ekrem’in hayatının sonlarına doğru hazırlattığı, Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz tarafından uygulamaya konulan zekât nisab ve nisbetleri hakkındaki ayrıntılı yazılı tâlimatta (*Müşned*, II, 183-184), “Altın 20 dinara ulaşmadıkça onda hiçbir mükellefiyet yoktur, 20 dinar olunca bunun ½ dinarı -zekât olarak- verilir” ibaresi bulunduğu gibi kaynaklarda altının nisabının 20 dinar olduğuna dair başka hadisler ve sahâbe uygulamaları da mevcuttur (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 557, 559-560). Ancak tâbiîn fakihlerinden Hasan-ı Basrî’nin altının nisabını 40 miskal kabul ettiği, Atâ b. Ebû Rebâh, Tâvûs b. Keysân ve İbn Şihâb ez-Zühri’nin altının zekâtında onun ağırlığına değer kıymetine itibar ettiği, yani kıymeti 200 dirhem gümüş değerine eşit olduğunda 20 miskalden az da olsa onda zekât tahakkuk edeceği görüşünü benimsediği nakledilir. Bu dört müctehid daha kuvvetli buldukları gümüş nisabı hakkındaki hadisleri esas almış ve altının nisabını gümüşünkine kıyasla tesbit etmiş olmalıdır. Fakat sahâbe ve tâbiîn devri uygulamalarında altının nisabı daima 20 miskal olarak kabul edilmiş ve mezhep imamlarının tamamı da bu hususta ittifak etmiştir.

Altın ve gümüşte nisabı aşan kısım nisab miktarına ulaşıyorsa bunun da aynı oranda zekâta tâbi olacağı hususunda görüş birliği bulunmakla birlikte bu miktara ulaşmayan küsuratın zekâtı meselesinde üç görüş vardır: a) Nisabı aşan kısım az olsun çok olsun zekâta tâbidir. Süfyân es-Sevrî, Mâlik, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel bu görüştedir. b) Nisab fazlası % 20’ye ulaşmazsa bu fazlalık zekâta tâbi değildir. Buna göre 239 dirhem gümüşü olan 200 dirhem, 23 miskal altını olan 20 miskal üzerinden zekât öder; 240 ve daha fazla gümüşü veya 24 miskal ve daha fazla altını olanın ise her 40 dirhemde veya her 4 dinarda 1 dirhem zekât vermesi gerekir. Ebû Hanîfe ve Züfer’in ictihadı bu yöndedir. c) Nisab iki katına ulaşmadıkça nisabı aşan kısma zekât yoktur. Bu Tâvûs b. Keysân’ın görüşüdür (*a.g.e.*, s. 575-577, 578-579; Serahsî, II, 189; İbn Rüşd, I, 275).

Altın ve gümüş nisab miktarından az olduğunda nisabı tamamlamak için birinin

diğerine ilâve edilip edilmeyeceği hususu geniş biçimde tartışılmıştır. Sahâbe uygulamalarında bir bilgiye rastlanmayan bu mesele hakkındaki görüşler özetle şöyledir: a) Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Sevr ve Dâvûd ez-Zâhirî’ye göre nisabın aynı cinsten olması gerekir; ayrı maddeler olduğu için altın ve gümüşün birbirine eklenmesi uygun değildir (İbn Rüşd, I, 277; *Tecrid Tercemesi*, V, 66). b) Hanefî fakihleri bunların birinin diğeriyle tamamlanacağını kabul eder; ancak Ebû Hanîfe bu konuda kıymeti, Ebû Yûsuf ve Muhammed ise ağırlığı dikkate almıştır. Buna göre 100 dirhem gümüşle 100 dirhem gümüş kıymetinde 10 miskal altın varsa her iki ölçü gerçekleştiğinden zekât ittifakla vâcibtir. 50 dirhem gümüşle 150 dirhem gümüş değerinde 10 miskal altın örneğinde ise kıymet kriteri tahakkuk ettiği için Ebû Hanîfe’ye göre zekât vâcib olduğu halde gümüşün ağırlığı nisabın yarısına ulaşmadığından İmâmeyn’e göre zekât vâcib değildir. c) Tâbiîn fakihlerinden Atâ b. Ebû Rebâh, Tâvûs ve Zühri’nin altının zekâtını hesaplarken onun kıymetini esas aldıkları dikkate alınırsa gümüşü şer’î bir temel kabul ettikleri, dolayısıyla bunların nisabının birbirine ekleneceği görüşünde oldukları söylenebilir. Madenî ve kâğıt paralar altın, gümüş ve ticaret malları hükmünde olduğundan kendi başlarına veya Hanefî mezhebine göre altın, gümüş ve ticaret malları ile beraber nisab miktarına ulaşınca yıl sonunda 1/40 nisbetinde zekâtının verilmesi gerekir. Paraların nisabının neye göre hesap edileceği günümüz fıkıh çevrelerince tartışılan bir konu olmakla birlikte ağırlıklı görüş 20 miskal (85 gr.) altın değerinin her çeşit para için nisab olarak alınması yönündedir.

2. Ticaret Malları. Zâhirîler dışındaki fakihler her çeşit ticaret malının, değeri 20 miskal altın veya 200 dirhem gümüş değerine ulaşınca zekâta tâbi olacağı hususunda görüş birliği içindedir. Ancak zekâtın vücûbu için bu nisabın yıl başında mı sonunda mı yoksa bütün yıl mı bulunması gerekeceği tartışılmıştır. Hanefî fakihlerine göre ticaret mallarının kıymeti sene başında ve sene sonunda altın veya gümüş nisablarının altına düşerse zekât gerekmez, yıl içinde nisabın altına düşmesi ise zekâtın farz olmasına engel değildir. Mâlikî ve Şâfiî fakihleri ticaret mallarında nisabın sadece yıl sonunda aranacağı, yıl başı ve/veya yıl içinde nisab miktarının altında olmasının bu mallarda zekâtın vücûbuna mani olmadığı kanaatindedir. Hanbelîler ise bu mallarda zekâtın farziyeti için

bütün yıl boyunca nisabın bulunması şartını ararlar. Zira yıl içinde malın kıymeti nisabın altına düşerse bir yıl geçmesi şartı (havl) kesilmiş olur, bu durumda zekâtın tahakkuku için tekrar bu mal üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Ticaret mallarının yıl sonunda kıymetleri mal oluş fiyatlarına göre tesbit edilir. Bu tesbit işleminde mal sahibi dilerse altın, dilerse gümüş nisabını esas alır. Ancak gümüşün çok değer kaybetmesine karşılık altının asırlardır değerini korumuş olduğunu dikkate alan günümüz fıkıh âlimleri, gerek para (banknot) gerekse ticaret mallarının nisabını tayinde altın nisabının esas alınmasını uygun görürler.

3. Hayvanlar. Resûl-i Ekrem’in hayatının sonlarına doğru hazırlattığı yazılı tâlimatta yer alan ifadeler konuyla ilgili diğer rivayetlerle birlikte değerlendirildiğinde zekâta hayvanların nisabı konusunda şu sonuçlara varılmaktadır: a) Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn devirlerinde hayvanlardan deve, siğir ve koyun zekâta tâbi tutulmuştur. b) Bunlara ait nisab beş deve, otuz siğir ve kırk koyun şeklinde tesbit edilmiştir. İslâm âlimleri ayrıca keçilerin koyun, mandaların siğir nisab ve nisbetleri içinde zekâta tâbi olacakları hususunda görüş birliğine varmıştır.

4. Toprak Mahsulleri. Hemen bütün hadis kitaplarında yer alan, “5 veskten az -üründe- zekât yoktur” hadisini (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 648) esas alan Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, İbrâhîm en-Nehaî, Şa’bî, Hasan-ı Basrî, Saîd b. Müseyyeb, Atâ, Zühri ve Mekhûl ile Ebû Hanîfe dışındaki üç mezhep imamı ve Hanefîler’den Ebû Yûsuf toprak mahsullerinde 5 vesk şeklinde nisab konduğu, dolayısıyla bu miktara ulaşmayan üründe zekât tahakkuk etmeyeceği kanaatindedir. Hadiste geçen vesk, hâkim kanaate göre 165 litrelik bir hacim ölçüsü birimi olup yaklaşık 132 kg. buğdaya tekabül etmekte, dolayısıyla toprak ürünlerinin nisabı ağırlık ölçüsüne göre 660 kg. olmaktadır. Buna karşılık İbn Abbas, Zeyd b. Ali, bir rivayette İbrâhîm en-Nehaî, Ömer b. Abdülazîz ve Hammâd b. Süleyman ile mezhep imamlarından Ebû Hanîfe, özellikle yağmurun suladığı toprak mahsullerinde onda bir ve emekle sulananlarda yirmide bir oranında zekât verilmesi gerektiği yönündeki hadiste (Buhârî, “Zekât”, 55; Nesâî, “Zekât”, 25) ürünün belirli bir miktara ulaşması şartının aranmadığını dikkate alarak zirai ürünlerde nisab bulunmadığı görüşünü benimsemiştir.

5. Madenler. Hanefîler dışındaki üç mezhep imamı madenlerde nisab aranacağı, 20 miskal altın veya 200 dirhem gümüş nisabına ulaşmadıkça elde edilen madenlerin zekâta tâbi olmayacağı görüşündedir.

Nisâb-ı İstiğnâ. Zekâtın müslümanların zenginlerinden alınıp fakirlerine verileceğini bildiren hadisi (Buhârî, "Zekât", 1) ve diğer delilleri dikkate alan fakihler, zekât mükelleflerinin zenginler olduğu ve kişiyi zekât vermekle yükümlü kılan bir zenginlik sınırı bulunduğu hususunda görüş birliğine varmışlar ve bunu yukarıda belirtilen miktarlarda artıcı (nâmî) vasıftaki mala sahip olunması şeklinde tesbit etmişlerdir. Buna karşılık, "Zengine zekât helâl olmaz" hadisine göre (Ebû Dâvûd, "Zekât", 28) zekât almaya mani olan zenginliğin ölçüsü belirlenirken farklı görüşler ortaya konmuştur. Hanefîler'e göre şer'î zenginliğin ölçüsü nisab olduğundan temel ihtiyaçlarından fazla nisab miktarı mala sahip olan kişi bu mallar artıcı vasıfta olmasa da bazı yönlerden zengin kabul edilir. Buna göre yukarıda belirtilen nâmî malları nisab miktarına ulaşmamakla birlikte temel ihtiyaçları dışında 85 gr. altın veya 595 gr. gümüş değerinde -kıymetli mücevherat gibi- nâmî olmayan mala sahip olmaya nisâb-ı istiğnâ denir. Bu nitelikte ve ölçüde mala sahip bulunan kimse zekâtla yükümlü sayılmamakla beraber zekât alması da câiz olmaz; ayrıca fitre vermek ve kurban kesmekle mükelleftir. Nâmî olsun olmasın nisab miktarından az mala sahip olan kişiye ise sağlıklı ve kazanan kişi olsa da zekât verilebilir. Yine bu durumdaki kişinin başkalarından yardım istemesinde bir sakınca yoktur. Çünkü şer'an zengin sayılmanın ölçüsü nisabdır.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise zenginliğin ölçüsü kişiye ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere yetecek kadar mala sahip olmak (kifayet), fakirliğin ölçüsü de muhtaç olmaktır. Buna göre artıcı vasıfta olsun olmasın kendisine ve bakmakla mükellef olduğu kişilere yetecek kadar mala sahip olan kimsenin zekât alması câiz değildir; buna karşılık nisabın üstünde malı olduğu halde kendisinin ve aile fertlerinin geçimini sağlayamıyorsa zekât alması câizdir ve başkalarından yardım istemesinde bir sakınca yoktur. Meselâ nisabın çok üstünde ticarî sermayesi olan bir kimsenin ticaret hayatındaki durgunluktan veya başka bir sebepten dolayı geçim sıkıntısına düşmesi halinde zekât alması câizdir. Buna karşılık sağlıklı yerinde, çalışma imkân ve gücüne sahip olduğu halde ça-

lışmayan kişilere zekât vermek câiz değildir. Zenginlik sınırıyla ilgili bu ihtilâfın pratik sonuçlarından biri şudur: Hanefîler'e göre bir yoksula bir defada en çok nisab miktarı zekât verilebilir. Cumhura göre ise fakirin fakirliğini ortadan kaldıracak, ona bir ömür boyu yetecek ve bir daha zekât almaya muhtaç olmayacak kadar zekât verilmesi câizdir (Hz. Peygamber döneminden sonra malların değerinde meydana gelen değişiklikler karşısında nisab konusunun gözden geçirilmesi ihtiyacını dile getiren görüşler için bk. Yûsuf el-Kardâvî, I, 261-269; ayrıca bk. ZEKÂT).

BİBLİYOGRAFYA :

Mûsned, II, 183-184; Buhârî, "Zekât", I, 32, 55; Ebû Dâvûd, "Zekât", 28; Nesâî, "Zekât", 25; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Muhibbuddin el-Hatib), Kahire 1396, s. 84; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1389/1969, s. 557, 559-560, 575-577, 578-579, 648; Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1411/1991, II, 48-49; Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultânîyye*, Kahire 1973, s. 115, 117, 118, 119, 120, 192; Serahsî, *el-Mebsûrât*, Beyrut 1978, II, 189-191; III, 3; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 19, 20-26, 30; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, I, 274-275, 277, 284-285, 289; *Tecrid Tercemesi*, V, 31-32, 59, 66, 83-85; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, IV, 159; Yûsuf el-Kardâvî, *Fıkhü'z-zekât*, Beyrut 1973, I, 261-269, 361-362, 440, 446, 447-450.

MEHMET ERKAL

NİSÂBUR

(bk. NİŞÂBUR).

NİSÂBÜRÎ, Ebû Reşid

(bk. EBÜ REŞİD en-NİSÂBÜRÎ).

NİSÂBÜRÎ, Mahmûd b. Ebû'l-Hasan

(محمود بن أبي الحسن النيسابوري)

Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ebî'l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî en-Nisâbûrî (ö. 553/1158'den sonra)

Tefsir âlimi ve Hanefî fakihî.

Beyânülhak lakabıyla tanınmış olup Şehâbeddin ve Necmeddin lakaplarıyla da anılmıştır. İlk kaynaklarda sadece Ebû'l-Hasan diye geçen babasının adı *Hediyyetü'l-ârifin*'de Ali olarak verilmiş, bizzat kendisi Kâsım ve Muhammed adlı iki oğlundan söz etmiştir. Nisâbûrî muhtemelen Nîşâbur'da yetişmiştir. *İcâzü'l-beyân* adlı eserini 553'te (1158) Hucend'de tamamladığına göre (*Hediyyetü'l-ârifin*, II, 403) hayatının bir bölümünü burada ge-

çirmiş, daha sonra Dimaşk'a yerleşerek el-Medresetü'l-Muîniyye'de müderrislik yapmış (Nuaymî, I, 589), vefatına kadar bu görevini sürdürmüş, ölümünden sonra yerine oğlu Muhammed geçmiştir. Ziriklî'nin onun ölüm tarihini 550 (1155) olarak vermesi doğru değildir. Yâkût el-Hamevî'nin değerli bir âlim olduğuna, tefsir, dil, fıkıh gibi alanlardaki uzman kişiliğine işaret ettiği Nisâbûrî kadî ve hatiplerin övünçü olarak nitelendirilmiş, özellikle tefsir alanında eserler vermiştir.

Eserleri. 1. *İcâzü'l-beyân 'an me'âni'l-Kur'ân*. Eserin mukaddimesinde müellif belli bir görüşün nakliyle sınırlı olan ilk dönem teliflerinin yetersiz kaldığını, sonrakilerin ise öğrenmeyi zorlaştıracak ölçüde ayrıntı ve tekrarlarla dolu olduğunu söylemiş, bu sebeple orta hacimde bir eser yazmayı amaçladığını kaydetmiş, bununla birlikte eserinde tefsir, telif, i'rab, nüzül sebebi, fıkıhî ahkâm ve garîb hadis gibi değişik türden 10.000'den çok meselenin ele alınıp açıklandığını belirtmiş, ayrıca daha geniş bilgi edinmek isteyenlerin *Gururü'l-ekâvîl fî me'âni't-tenzîl* adlı eserine başvurmalarını tavsiye etmiştir. Başta Ebû Müslim el-İsfahânî'nin *Câmî'u't-te'vîl li-muḥkemi't-tenzîl*'i ile Mâverdi'nin *en-Nüket ve'l-uyûn*'u olmak üzere Şibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı, Ali b. Hamza el-Kisâî'nin *Me'âni'l-Kur'ân*'ı, Ma'rmer b. Müsennâ'nın *Mecâzü'l-Kur'ân*'ı gibi kaynaklardan yararlanılarak kaleme alınan eser Hanîf b. Hasan el-Kâsımî tarafından tahkikli olarak neşredilmiştir (I-II, Beyrut 1995). 2. *Vaḍaḥu'l-burhân fî müşkilâtî'l-Kur'ân*. Kur'an'ın anlaşılması zor olan âyetleriyle garîb kelimelerini açıklamak, inkârcıların bu tür âyetlere dayanarak Kur'an hakkında ileri sürdükleri şüphe ve itirazlara cevap vermek üzere kaleme alınan eseri Safvân Adnân Dâvûdî tahkik ederek yayımlamıştır (I-II, Dimaşk-Beyrut 1410/1990). Müellif, bu kitabında yer verdiği beyitleri daha sonra hazırlayacağı bir eserinde şerhedeceğini söylemiştir (I, 170). Nisâbûrî'nin *Bâhi-rü'l-burhân fî me'âni müşkilâtî'l-Kur'ân* adıyla yayımlanan eseri (nşr. Suâd bint Sâlih b. Saîd Bâbekî, Mekke 1997) *Vaḍaḥu'l-burhân* ile aynı olup yalnızca nüsha farklılıklarını içermektedir. 3. *Ḥalku'l-insân*. Bir nüshası Kahire'de Dârü'l-kütûbi'l-Misriyye'de bulunan (nr. 2445) eserde insanın yaratılışının ve karakteristik özelliklerinin konu edildiği belirtilmişse de (*Keşfü'z-zunûn*, I, 722) nüshayı gördüğünü söyleyen Hanîf b. Hasan el-Kâsımî bu çalışmanın Nisâbûrî'ye aidiyetinin kesin olmadığını ve konusunun zühed, ahlâk ve faziletlerle ilgi-